

# **Vývoj lidské psychiky**

PaedDr. Mgr. Hana Čechová



20. 10. 2022

***Vývoj lidské psychiky je proces složitý a je ovlivněn řadou faktorů.***

***Musíme si uvědomit, že člověk je tvor společenský..., tudíž děti jsou mnohdy obrazem svých rodičů.***

# Osnova

1. Duševní vývoj
2. Činitelé ovlivňující vývoj
3. Mechanismy vývoje
4. Vztah zrání a učení
5. Zákonitosti vývojových změn
6. Metody sledování duševního rozvoje člověka
7. Teorie determinace duševního vývoje



# 1/ Duševní vývoj

- **VÝVOJ = PROCES** => posloupnost (sled, pořadí) změn psychických jevů
- Změny se uskutečňují **V ČASE** =>
- Psychika člověka neustále **MĚNÍ** (dostává se na kvalitativně vyšší úroveň)
- Duševní vývoj je výsledkem **INTERAKCE**
  - a) **DĚDIČNÝCH** předpokladů (vnitřní činitelé)
  - b) **SOCIOKULTURNÍCH VLIVŮ** (vnější činitelé)
- Duševní vývoj se uskutečňuje prostřednictvím **ZRÁNÍ** a **UČENÍ**
- Změny jsou **rozvojové** (evoluční) a **zánikové** (involuční), **kvalitativní** a **kvantitativní**
- Vývoj každého jedince je
  - a) **neopakovatelný**
  - b) **podléhá vývojovým zákonům** ↔ zákon nepřetržitosti, nerovnoměrnosti vývojového tempa, stadiálnosti, harmoničnosti, individuálnosti
- Vývoj se uskutečňuje od obecných reakcí ke specifickým

## 2/ Činitelé ovlivňující vývoj

- **VNITŘNÍ ČINITELE** = vrozené předpoklady, dědičná výbava - **genotyp**
  - 1/ 50% matka, 50% otec
  - 2/ nervová soustava, činnost žláz s vnitřní sekrecí, konstituční výbava
  - 2/ předpoklad pro urč. kvalitu → během života se nemění, když tak pouze negativně
  - 3/ míra rozvinutí závisí na vnějších vlivech
  - 4/ navenek se projevují jako **fenotyp** = soubor všech definovatelných znaků jedince
- **VNĚJŠÍ ČINITELE** = souhrn faktorů:
  - 1/ přírodní
  - 2/ ekonomické
  - 3/ materiální
  - 4/ kulturně společenské (sociokulturní prostředí) – úloha rodiny a jiných skupin

Pozn. **Vliv vnějších činitelů může být příčinou různých odchylek i patologických variant.**

# 3/ Mechanismy vývoje

**Psychický vývoj = výsledek součinnosti vnitřních a vnějších podmínek**

- 1. ZRÁNÍ** (maturace) = postupná realizace geneticky naprogramovaných procesů
  - 1/ působí **zákon posloupnosti** = určité stabilní pořadí
  - 2/ **individuální zvláštnosti** se projevují v rychlosti, rovnoměrnosti a v aktuální úrovni konkrétních variant
  - 3/ zrání je **podmínkou dosažení vnitřní připravenosti k učení**, rozvoji různých psychických vlastností => **vnitřní pohotovost (připravenost, zralost)** jedince pro další činnost
  - 4/ zrání je **nevratné**
- 2. UČENÍ** = změna psychických procesů (dispozice, vědomosti, zkušenosti), navozená účinkem zkušenosti
  - 1/ většinou důsledek **působení sociálního prostředí** => nutná podmínka: dostatek podnětů, srozumitelnost, stabilita
  - 2/ výsledky učení **nemívají trvalý charakter**

## 4/ Vztah zrání a učení

- Zrání pouze **ovlivňuje předpoklady** k rozvoji určitých psychických projevů
- Určité vývojové změny nastupují zhruba ve stejných věkových obdobích
- Vývoj jedince nebývá zcela plynulý a rovnoměrný
- Zrání dává určité **možnosti** a současně klade **meze** procesu učení
- **Prolínání zrání a učení:**

**př. 1: Aby se dítě naučilo chodit, musí dané svaly dosáhnout určité zralosti. Současně pohybová aktivita podněcuje zrání svalových struktur.**

**př. 2: Vývoj psychiky je předpokladem pro výchovu a současně výchova je podmínkou vývoje psychiky. Výchovné působení je nutné zahájit ve vhodnou chvíli vhodnými podněty.**



# 5/ Zákonitosti vývojových změn

- **Posloupnost:** pokročilejšího stádia nelze dosáhnout, pokud nejsou zvládnuty činnosti předcházející úrovně vývojového stupně  
př.: **Obecné pojmy a jejich použití lze vytvořit až na základě vlastní zkušenosti => matematické operace s čísly nebo abstraktními symboly můžeme tvořit poté, když máme vytvořeny názorné představy o množství (mám 2 ruce, 5 prstů, 4 autíčka...)**
- **Nerovnoměrnost** duševního vývoje: nejdříve dozrávají procesy nutné pro přežití (jsou fylogeneticky starší), následně pak funkce vyšší a komplexnější => rozvoj hmatu zákonitě předchází funkčnosti zraku; nejdříve se řídíme smysly, potom začínáme myslet...
  - a) **dětství** – rozvoj vnímání smysly → rozvoj mechanické paměti
  - b) **dospívání, dospělost** – rozvoj formálního myšlení
  - c) **stáří** – udržení inteligence prostřednictvím zkušeností

# zákonitosti vývojových změn

- **Stupňovitost tempa vývoje:** pravidelné střídání  
1/ „vzestupných vývojových skoků“ ↔ př. **mezi 1. – 3. rokem:** od prvních slov a krůčků po ovládnutí slovní zásoby (1500 – 1700 slov), ovládnutí vlastního těla (nerovný terén, skáče, běhá...)  
Ve **3. roce** – prosazování svého „JÁ“ – období „prvního vzdoru“.  
2/ a „mírnějších vývojových změn“ ↔ př. **mezi 4. – 5. rokem:** klidný duševní vývoj, kolem **5. roku** rychlý růst, změny ve vnímání, zralost vstupu do školy...
- **Kvantitativně-kvalitativní změny:** každý vývojový stupeň je v dílčích částech i v celku kvantitativně i kvalitativně odlišný od předcházejícího
  - a) **počátek vývoje** – rozvoj vnímání, motoriky
  - b) **4. – 6. rok** – uvědomování si svého „já“, pohlaví, sociálního prostředí, své úlohy – role (nejdříve v rodině, později např. vrstevníci...)
  - c) **školní léta** – paměť, konkrétní myšlení, porovnávání s vrstevníky
  - d) **dopívání** – hledání a poznávání vlastní identity, kvalitativní změny myšlení, paměti atd.

# zákonitosti vývojových změn

- **Diferenciace a integrace duševních procesů:** rozlišování většího počtu jednotek, zjemňování jejich funkce, jednota a soulad  
**př. vývoj řeči: od dvouslabičných slov po slovní zásobu až 1700 slov ve věku 2 let, schopnost gramatizace (správné tvary, pády, číslo...) a vnímání jejich jednoty a souladu**
- **Dynamické struktury:** vývoj dílčích duševních funkcí je vždy součástí rozvíjející se osobnosti jako celku, jsou v souladu, vzájemně se podporují, tvoří bohatý duševní život jedince
- **Zpomalování:** počáteční rychlé tempo vývoje postupně zvolňuje
  - a) v 1. roce větší počet změn než během dalšího života
  - b) v následných letech méně progresivních vývojových změn, jsou i méně nápadné
  - c) stáří – více změn retardačních (involučních)
- **Individuální průběhu vývoje:** multifaktorová (tj **působí více činitelů**) podmíněnost vývoje jedince, rozmanitosti vnitřních i vnějších činitelů

# 6/ Metody

## sledování duševního rozvoje člověka

- pozorování
  - rozhovor
  - analýza produktů činnosti
  - dotazník
  - psychologické testy
- Podle způsobu, jakým dojdeme k poznatkům, hovoříme o přístupu:
- a) longitudinální (podélný) LP** – skupina osob sledována několik let (př. vývoj paměti ve věku 3, 4, 5, 6 let u stejné skupiny jedinců)
- b) transverzální (příčný, průřezový) TP** - pro každou věkovou úroveň je 1 skupina zkoumaných (př. vývoj řeči u skupiny tříletých, čtyřletých...)
- c) semilongitudinální přístup** = spojení a + b (sestaveno několik věkově odlišných skupin, které jsou po určitou dobu sledovány a opakovaně vyšetřovány)

# 7/ Teorie determinace duševního vývoje

- a) teorie empiristické (exogenistické)
- b) teorie nativistické (endogenistické)
- c) teorie interakční (syntetické, dialektické)
- d) teorie humanistické psychologie

# teorie empirická

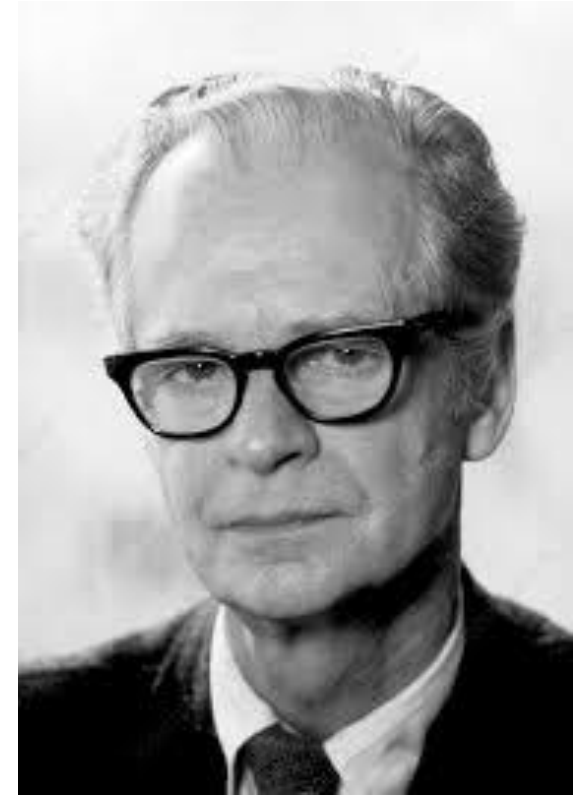
- Předpoklad: **téměř nekonečná schopnost člověka utvářet se učením, hlavním činitelem je sociální prostředí**
- Dítě je „*tabula rasa*“, ↔ pro formování nejdůležitější zkušenost, učení
- **J. Locke** (1632 – 1704) empirismus, **J. B. Watson** (1878 – 1958) behaviorismus a jeho žák **B. F. Skinner** (1904 – 1990) → **operativní podmiňování** = učení na základě spontánních reakcí
- Programované učení (stimul – reakce → učení – zpevnění)
- **Hypotéza:**
  - 1/ pokud za určitým chováním následuje zpevňující podnět, pak jeho výskyt v budoucnosti poroste
  - 2/ pokud zpevňování chybí, daný model chování vyhasíná
- **Využití:** pedagogika, behaviorální terapie (využití odměny a trestu k překonání škodlivého a asociálního chování, př. kouření, alkoholismus...)



**J. Locke** (1632 – 1704)



**J. B. Watson** (1878 – 1958)

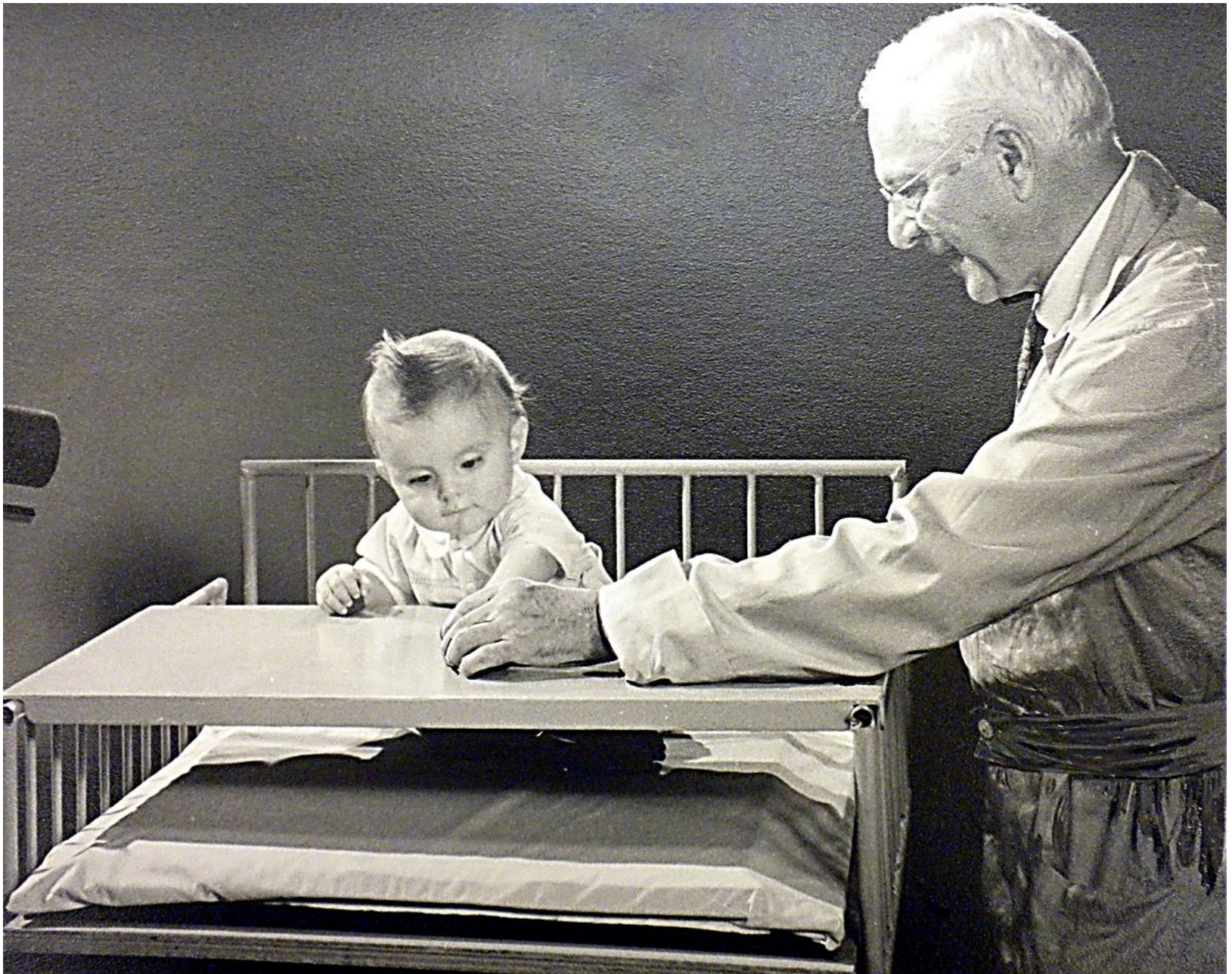


**B. F. Skinner** (1904 – 1990)

# teorie nativistická

- Předpoklad: **základní představy a pojmy, pravdy a zásady jsou člověku vrozeny (jsou hotové, nebo alespoň ve formě vloh)**
- Dítě se ve své přirozenosti rodí dobré, je třeba ho nechat (za příznivých podmínek) volně růst
- **Arnold Gesell** (1880 – 1961), am. psycholog
- **Gesellova maturační teorie** => formulace zákonitostí a norem dětského vývoje
  - 1/ všechny děti procházejí stejnými stádii vývoje ve stejné posloupnosti, i když každé dítě může těmito stádii procházet vlastním tempem
  - 2/ je proti snahám učit děti věci před jejich vývojovými schopnostmi – **„jakmile nervový systém dostatečně dozraje, začne dítě zvládat úkoly, jako je sedět, chodit a mluvit z vlastních vnitřních nutkání“**
  - 3/ důraz na přirozenost **„dítě je obdařeno vrozenou moudrostí, která je zakotvena v moudrosti přírody“**
  - 4/ vliv sociálního a kulturního prostředí je nejsilnější v případě, pokud jsou v souladu s vnitřním maturačním (zráním, dospíváním) harmonogramem dítěte





20. 10. 2022

[https://securereservercdn.net/45.40.148.106/4e6.147.myftpupload.com/wp-content/uploads/tn\\_Gesell-Arnold-and-baby.jpg](https://securereservercdn.net/45.40.148.106/4e6.147.myftpupload.com/wp-content/uploads/tn_Gesell-Arnold-and-baby.jpg)

# teorie interakční

- Vysvětluje, jakým způsobem při vývoji dítěte spolupůsobí (vzájemná interakce) vrozené vlohy a prostředí
- **Cirkulární kauzalita** (vzájemná příčinná souvislost) = rodiče působí na dítě a současně dítě působí na rodiče, ovlivňuje je => **vývoj dítěte nevysvětlíme bez přihlédnutí k systému zpětných vazeb** => každé chování je důsledkem předchozího chování a zároveň jeho spouštěčem. Není jasné, co je příčina a co následek.
- **William Stern** (1871 – 1938) - tzv. **konvergenční teorie**  
**„Vlohy nejsou nic hotového, jsou to jen možnosti, které potřebují doplnění, aby se staly skutečností.“** => vlohy nejsou jednoznačným předurčením toho, co přijde, co bude... => **aby dosáhly skutečného rozvoje, vliv výchovy a prostředí**
- **Lev S. Vygotskij** (1896 – 1934)  
**„Na vyvíjející se dítě nelze pohlížet jako na loutku, jejíž pohyby byly předem určeny prvky dědičnosti a prvky prostředí.“**  
**„Dítě se vyvíjí díky kontaktu s okolím. Bez interakce s okolím nemůže jedinec rozvinout své schopnosti.“**

# teorie interakční

- **Jean Piaget** (1896 – 1980) – tzv. **kognitivní teorie** – podle poznávacích procesů a způsobů myšlení
- **5 etap**
  - 1/ **senzomotorická inteligence** (narození- 2 roky) - poznávání světa prostřednictvím vnímání a pohybu → schopnost vysledovat vztah mezi vlastním pohybem a výsledným efektem
  - 2/ **předoperační stadium (symbolické a předpojmové myšlení)** (2,5 - 4 roky) – schopnost spojit předpojem s prvními slovními znaky, vytvořit symbol => (př. pes = vše co štěká, bez ohledu na rasu)
  - 3/ **názorné myšlení** (4 - 7/8 let) - dítě je schopno slovy vyjádřit pojmy, řídí se jen názorným poznáním, nikoli logickými operacemi
  - 4/ **konkrétní operace** (8 - 11/12 let) – schopnost tvořit operace bez nutnosti „vidět“, ale pomocí představivosti
  - 5/ **formální operace a abstraktní myšlení** (12/13 let - smrt) – rozvoj abstraktního myšlení, kreativita, denní snění, tvorba vlastního JÁ => konflikty s rodiči...



**William Stern** (1871 – 1938)



**Lev S. Vygotskij** (1896 – 1934)



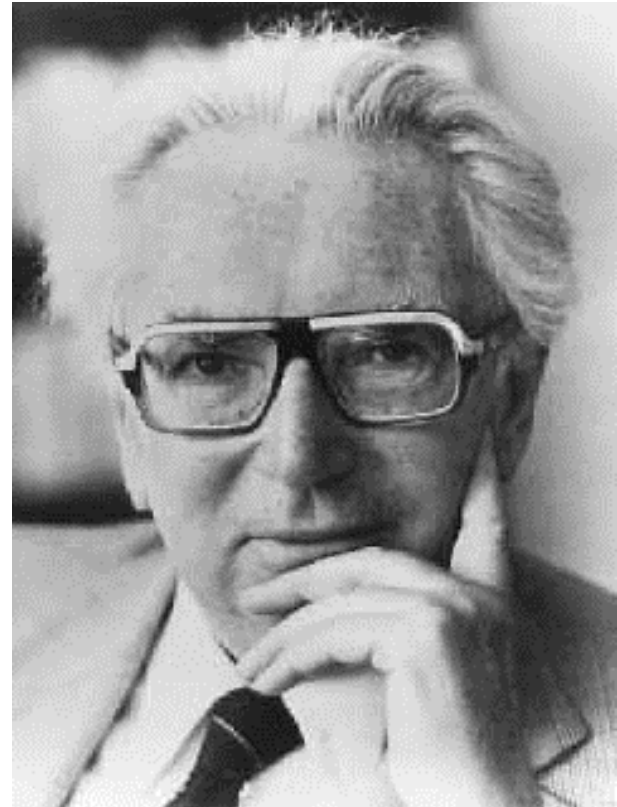
**Jean Piaget** (1896 – 1980)

# teorie humanistická

- Zdůrazňuje sebeutváření člověka
- **Člověk si sám stanoví cíle svého jednání** => dosahování toho nejvyššího, čeho je jedinec schopen, a toho co člověka na této cestě povzbuzuje
- **Člověku je přirozená**
  - 1/ stálá **tendence pohybovat se směrem k osobnímu růstu**
  - 2/ **tendence k tvořivosti a soběstačnosti**
  - 3/ lidé jsou převážně **vědomými a racionálními bytostmi**, u nichž nedominují nevědomé potřeby a konflikty
  - 4/ člověk je **aktivním tvůrcem svého vlastního života se svobodou volby** a vývojem životního stylu
- **Abraham Maslow** (1908 – 1970), **Viktor Emanuel Frankl** (1905 – 1997)



**Abraham Maslow** (1908 – 1970)



**Viktor Emanuel Frankl**  
(1905 – 1997)

## Odkazy a zdroje k přečtení

- Zacharová Eva, Základy vývojové psychologie, Ostrava 2012
- Zacharová, Šimíčková, Základy psychologie pro zdravotnické obory, GRADA 2011
- Thorová Kateřina, Proměny lidské psychiky od početí po smrt, Portál 2015
- <https://www.studium-psychologie.cz/vyvojova-psychologie/2-faktory-vyvoje.html>
- <https://publi.cz/books/339/06.html>
- <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1002/uvvedeni-do-vyvojove-psychologie>